چھاپيندڙ جا سپ حق ۽ واسطا قائم

پاکستان زندہ باد

سوا سيڪنڊ ۾ ڏور

گرامر درجہ چوٿين کان تياري ڪلاس تائين

از قلم

محمد موسيٰ ڪمال خان انڙ- ساکن ڳوٺ
بهادر انڙ اسسٽنٽ ڊپٽي انسپيڪٽر فار
گرلس سڪولس ان ٿرپارڪر

دفعو پيرو قيمت ۰-۸-۰ تعداد ۱۰۰۰

سال ۵۷ - ۱۹۵۶

چھاپيندڙ

آر- ايڇ- احمد اينڊ برادرس

بوڪسيلرس شاهي بازار حيدرآباد (پاڪ)

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

سوا سيکنڈ ۾ دؤر

گرامر درجي چوٿين کان تياري ڪلاس تائين

مصنف

محمد موسيٰ ڪمال خان انڙ

ساکن ڳوٺ بهادر انڙ

اسسٹنٽ ٽيچنگ انسپيڪٹر فار گرلس سڪولس

ڪرمارڪر

دفعو ٢] ١٩٥٧-٥٦ع [جلد ١٠٠٠

قيمت ٠-٨-٠

ڇپائيندڙ جا سڀ حق ۽ واسطا قائم

ڇپائيندڙ:-

آر- ايڇ- احمد اينڊ برادرس

بوڪسيلرس، پبليشرس، شاهي بازار

حيدرآباد (سنڌ)

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

مڪي.

هن ڪتاب ۾ سڄي ڪلام جو انتخاب ڏنل آهي جوڙي ريت هارن کي سمجهاڻي ڏيڻي، ايڏي ڏ سمجهاڻيءَ سمجهاڻيءَ جو انتخاب لونڪ ۾ قلمبند ڪرايو ويندو آهي، ٿوڙي ئي ريس هن ۾ ۽ سڄي ڪلام جو انتخاب قلمبند ڪيل آهي. ڪويا ائين ڪٽي ڇڏي ته "ڪٽڪ ڪڍي ٻه" کي ڏڻي ٻاهه" واري اصول تي عمل آهي يا "درياهه کي کوزي ۾ بند ڪرڻ" واريءَ رٽ تي جوڙيل آهي.

هي ڪتاب جيتوڻيڪ بلڪل خوش سان لکين ڪورس ٻالدار تيار ڪيو ويو آهي، تنهن هوندي به علم جي صاحبن وٽ، منجهانئس خامين ۽ شايد ٽيڪ لکرندين، جيڪن ڇوندا آهن ته "مغلن آئي ٻارسي وسري وڃي" السان عيبن جو گهر آهي. هڪ خاڪي ڏسجي ته براه شفقت قلم جي اشاره سان درست ڪري ڇڏجي ۽ خنده ڏي نه ڪجي.

چاڪاڻ:-

بپوش گر بخطائي رسي، و طعنه مزن
ڪه هيچ ڪس بهر خالي از خطا نبود.

محمد موسيٰ ڪمال خان الڙ

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

درجو ڇوڻون

(۱) گرامر :- اصل يوناني بوليءَ جو لفظ آهي- سڀني بولين ۾ کوٽو ڪري ساڳئي ناليءَ سان سڏجي ٿو. سنڌيءَ بولي ۾ سنڌس ۾ نالا آهن. ۱- صرف و نحو (عربي لفظ) ۲- ويا ڪرڻ (سنسڪرت

(۲) وصف :- گرامر مان بوليءَ جي صحيح ڳالهائڻ ۽ لکڻ جي ريت ٻوڌ لي.

(۳) گرامر مان فائدا :- ۱- شڪي جملي جي سڃائي ٿابت ڪرڻ ۲- لفظن جي صورت برابر رکڻ ۳- خيال کي وڌائڻ ۴ تاريخ بولين سمجهڻ ۾ مدد ڪرڻ.

(۴) ڳالهائڻ جا لفظ :- ڳالهائڻ جا لفظ اٺ آهن ۱- اسم ۲- ضمير ۳ صفت ۴ فعل ۵- ظرف ۶- حرف جر ۷- حرف جملو ۸- حرف نداء انهن مان پهريان چار لفظ ڦيرن ۾ اچن ٿا ۽ پويان چار نه ٿا اچن

(۴) اڻن لفظن جون وصفون :-

(۱) اسم - ماڻهو ساهواري ، جاءِ ، شي ، خاصيت يا ڪم جي ناليءَ کي اسم چئجي ٿو.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(۲) ضمير - اهو لفظ جو اسم جي بدران ڪم اچي.

(۳) صفت - اهو لفظ جو اسم يا ضمير سان لڳي ۽ ان جو گُڻ ، اوگُڻ ، رنگ ، خاصيت يا انداز ڏيکاري.

(۴) فعل - اهو لفظ جنهن مان ڪم ڪرڻ جي معنيٰ نڪري يعني ڪنهن بابت ڪجهه چوي يا بيان ڪري.

(۵) ظرف - اهو لفظ جو فعل صفت يا ٻي ظرف سان لڳي ۽ منجهائنس وقت ، جاءِ ، رات قدر يا ڪار جي معنيٰ نڪري.

(۶) حرف جر - اهو لفظ جو اسم يا ضمير جي ڄاڻ اچي ۽ سندس لاڳاپو جملي ۾ ڪنهن ٻئي لفظ سان ڏيکاري.

(۷) حرف جملو - اهو لفظ جو بن لفظن يا بن جملا يا جملي جي بن پاڳن کي ملائڻ يا ڳنڍي يا ڏار ڪري.

(۸) حرف ندا - اهڙا لفظ جي جملي ۾ الڳ بيٺا هجن ۽ منجهائنن دل جي حالت معلوم ٿئي يا سڏ ڪرڻ جي ڪم اچن.

(۶) اکر :- الف جي ۵۲ نشانين مان هر هڪ کي اکر چئجي.

(۷) لفظ :- اکرن جو ميڙ جنهن مان ڪو معنيٰ مطلب نڪري.

(۸) املا جو نشانيون اعرابن :- زبر ، زير ، پيش ، تنوين ۽ مد.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(۹) علت اکر- الف، واو، ي.

(۱۰) اکر صحيح- الف بي جي ۵۲ اکرن مان الف، واو، ي کان سواءِ سڀ.

(۱۱) ترڪيب- جملي جي هر هڪ لفظ کي، لفظن جي ڏنن موجب ڏاڙ ڏار ورهائي رکڻ کي ترڪيب چوڻ جي.

(۱۲) ترڪيب جو مدار- ترڪيب لفظن جي معنيٰ تي مدار رکي ٿي ۽ نہ لفظن جي صورت تي.

پاڻو ٻيو.

(۱) اسم جا قسم- اسم جا قسم ٻہ آهن ۱- ذاتي ۽ ۲- صفاتي.

اسم ذاتي جو هڪ قسم اسم ذات آهي ۽ صفاتي اسم جا قسم ٻ ورهايل آهي. ۱- اسم عام ۲- اسم خاص.

وصفون ۱- اسم ذات اهڙو اسم جو ڏسڻ ۾ نہ اچي، مگر خيال ۾ اچي تہ آهي تہ انڪي اسم ذات چوڻو. (مثال روشنائي، ساوڪ وغيرہ) (اسم صفاتي)

۱- اسم عام- اهڙو نالو جو گهڻين شين کي سڏيو ڏيڻي سگهجي. (ڪٽ، ميز، وغيرہ)

۲- اسم خاص- اهڙو نالو جو ڪنهن تي خاص ڪيل هجي (مثال ميرانور خاص، سينڊرو وغيرہ)

۲- عدد- مکيہ عدد ٻہ آهن ۱- عدد واحد

۲- عدد جمع.

عدد واحد- کوبہ اسم يا ضمير جو ھڪ
ھڪ ملهوم ٿئي تہ ان جو عدد واحد چئبو.

عدد جمع- کوبہ اسم يا ضمير جملي ۾ ڪيترن
کان وڌيڪ معلوم ٿئي تہ ان جو عدد جمع چئبو.

۱- ھڪيم عدد کانسواءِ بياعدد :- ۱- عدد قطاري
(ھڙا عدد جو اسم جو عدد يا درجو قطار ۾ ڏيکارين)

(۳) عدد شماري- (ھڙا عدد جي شين جو
انداز يا ڳاڻيٽو ڏيکارين.)

(۴) جنسون- جنسون بہ آھن ۱- جنس مذڪر
(ھڙا اسم جي ار آھن، تن جي جنس مذڪر آھي)

۲- جنس مونث- (ھڙا اسم جي مادن آھي
تن جي جنس مونث چئجي).

(۵) حالتون- اسم يا ضمير جملي ۾ ڪنهن ڪنهن
ڪنهن نموني يا حالت ۾ رهن ٿا. ان انوائي کي
چئجي، ان اسم يا ضمير جي حالت.

حالتون پنج آھن :- ۱- حالت فاعلي
(جملي ۾ اسم يا ضمير جو ڪم ڪندڙ آھي ۽
ڪو فعل جو فاعل ۽ ان جي حالت کي فاعلي)

۲- حالت مفعولي :- (جملي ۾ جو ڪم جو ڪندڙ
آھي سو ڪيو فعل جو مفعول ۽ انجي حالت کي مفعولي

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ستهولي ۳- **حالت جري:-** (اسم يا ضمير جي اها حالت جنهن ۾ تعلق رکندڙ لفظ جو، جملي ۾ ٻين لفظن سان واسطو يا لاڳاپو ظاهر ٿئي تہ ان جي حالت جري آهي) ۴- **حالت اضافت:-** (اسم يا ضمير جي اها حالت، جا لاڳاپو رکندڙ لفظ جو، جملي ۾ ٻئي اسم سان مالڪيءَ جو لاڳاپو يا تعلق ڏيکاري تہ ان جي حالت اضافت آهي.) ۵- **حالت ندا:-** (اسم جي اها حالت جنهن مان معلوم ٿئي تہ واسطيدار اسم کي سڏ ڪيل آهي تہ انجي حالت ندا چئبي)

نوٽ:- اسم کي پنجن ئي حالتن ۾ رهڻو ٿو پوي. مگر **ضمير کي حالت ندا کانسواءِ** ٻين چئن حالتن ۾ رهڻو ٿو پوي. يعني ضمير حالت ندا ۾ ڪڏهن بہ نہ هوندو آهي.

نوٽ نمبر ۱- **حالت جري ۽ حالت اضافت ۾ تفاوت:-** حالت جري فقط لاڳاپو ڏيکاريندي ۽ تہ مالڪي، ۽ حالت اضافت مالڪي ڏيکاريندي.

(۶) **اسم جو گردان (ڦيرو)** - اسم کي سهڻي حالتن ۾ عدد موجب ڦيرائي چئجي تہ اهو ٿيو اسم جو گردان يا ڦيرو.

(۷) **اسم جي عام صورت** - اسم ڦهري ڪرڻ وقت، جا هڪ کان وڌيڪ حالتن ۾ عام يا

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هڪ جوڙي صورت ولي آهي، ان کي اسم جي عام صورت چون ٿا.

(٨) ضمير- ضمير کل ٽن قسمن جا آهن:-

١- ضمير خالص- (ضمير متڪلم، ضمير حاضر ۽ ضمير غائب، تنهن کي ڪڏي ضمير خالص چئجي ٿو)

٢- ضمير اشارو ٣- ضمير مشترڪ

٤- ضمير استفهام ٥- ضمير موصول

٦- ضمير جواب موصول ٧- ضمير مبهم

٩- ضمير جو گردان- ضمير کي سندس چئني حالتن (١- ناعاي ٢- مفعولي ٣- اضافت ٤- جري) ۾ چڻي وڃڻ کي ضمير جو گردان چئجي ٿو.

(١٠) ضمير جي عام صورت- ضمير جيڪا ڦيري وقت ساڳي شڪل حالت جري حالت مفعولي حالت اضافت ۾ ولي ٿو ان شڪل يا صورت کي ضمير جي عام صورت چون ٿا.

(١١) صفت يا درجا- صفت جا درجا ٽي آهن:

١- صفت خالص ٢- صفت تفصيل ٣ صفت مبالغو.

صفت عدد قطاري- (مثال "هنن مان پنجون ماڻهو چور آهي" "پنجون" صفت عدد قطاري آهي)

(١٣) صفت عدد شماري- (مثال- "هنن مان چار ماڻهو، چگا مڙس آهن" "چار" صفت عدد شماري آهي.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(۴) **اسم عدد قطاري** (مثال- "اوهان مان اڻون الي ويهي "اڻون" اسم عدد قطاري آهي.

(۱۵) **اسم عدد شماري**- (مثال- اوهان مان اُٺ هليا وڃن "اٺ" اسم عدد شماري آهي.)

(۱۶) **ضميري صفت**- جڏهين ضمير ڪنهن اسم جي اڳيان اچي ۽ جملي ۾ صفت جو ڪم ڪري تڏهين ان کي ضميري صفت چئجي ٿو.

فعل.

(۱۷) **فعل لازمي**- اهو فعل جو هميشه فاعل سان ڳنڍيل رهي ٿو ۽ اهو ڪم ڏيکاري ٿو جو فاعل ڪري ٿو ۽ ان جو اثر ڪنهن ٻئي شي تائين نه ٿو وڃي ته اهڙي فعل کي "فعل لازمي چئجي ٿو" (لازمي معني ڳنڍيل) (مثال- ڇوڪر ٻوڙي ٿو)

(۱۸) **فعل متعدي**- جيڪو ڪم فاعل ڪري ٿو سو ڪم هيءُ فعل ظاهر ڪري ٿو، ۽ ان جو اثر ڪنهن ٻئي شي تائين وڃي ٿو. (مثال- هن ڪوڙ کائي ٿو.)

(۱۹) **فعل لازمي، اڻپورو**- فعل لازميءَ جو اهو قسم جنهن مان تسلسل کي مطلب نه نڪري

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جيستائين منجهس ڪي ٻوراڻو ڪندڙ لفظ نه ڪڍيا وڃن.
مثال - شربت آهي. ۲- چوڪر ڪمو.
انهن جملن ۾ جڏهين ڪي ٻوراڻو ڪندڙ لفظ (ٻوراڻين جملي ۾ ڪڍو يا منو وغيره. يڪي جملي ۾ پاس يا خوش، وغيره) ڪڍا يا تڏهن منجهائن کو مطلب نڪرندو.

نوٽ - اهي فعل هميشه "ٿڪڻ ۽ ٽيڻ" مصدرن مان ٿيندا آهن.

(۲۰) فعل لازمي ٻوراڻو ۽ فعل لازمي اڻٻوراڻو، ٻنهي ۾ تفاوت.

"فعل لازمي ٻوراڻو" مان ٻوراڻو مطلب ڪري ٿو ۽ فعل لازمي اڻٻوراڻو ۾ ٻوراڻو ڪندڙ لفظن ڪڍڻ کان سواءِ کوبه مطلب نه ٿو ڪري.

(۲۱) فعل متعدي جون شاخون :- ٽي آهن.
۱- فعل متعدي معروف ۲- فعل متعدي مجهول
۳- فعل متعدي بالواسطه.

(۲۲) فعل متعدي بالواسطه جون صورتون.
۱- فعل متعدي بالواسطه معروف ۲- فعل متعدي بالواسطه مجهول.

نوٽ - "فعل متعدي بالواسطه" ۽ "فعل متعدي بالواسطه معروف" ٻنهي ۾ کوبه تفاوت کونهي.

نوٽ ۲- فعل لازمي هميشه صيغه معروف ۾ هوندو آهي.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(۲۳) **فعل اکر ترک** - جڏهن فعل لازمي، مجهول جوڑي شڪل ولي ٻڌي تڏهين ڪوس فعل اکر ترک سڏجي ٿو.

(اکر ترک معنيٰ فعل، يي فاعل)

(۲۴) **فعل معاون** - فعل معاون معنيٰ مدد ۾ فعل "هڻڻ" ۽ صدر مان هما، آهن، هو، آهي ؛ آهن. هي فعل بعضي اکيلو ٻڌهجي سر ڪم اچن ٿا ؛ بعضي ٻين فعلن سان گڏ ڪم اچن ٿا. جڏهن اهي فعل، فعل لازميءَ جي زمانن جوڙڻ قرط ۽ واهر ڪن ٿا، تڏهين اهي فعل معاون سڏجن ٿا.

نوٽ - اکر ترک فعل ڪهڙو ڪري فعل لازميءَ مان ئي جڙلدا آهن.

(۵) **ٻئو فعل متعدي بالواسطه جو مثال** - جمع، صالح کي چئي لڪارائي.

(۲۶) **مرڪب فعل** - ٻن گڏ آيل فعلن کي مرڪب فعل چوڏمڻو. مثال (۱) **فعل مرڪب متعدي** ٽپط لڳو، وغيره.

(۲) **فعل مرڪب متعدي** - کائي چڏي اڇلائط لڳو وغيره.

(۲۷) **ظرف جا قسم** :- ۱- ظرف زمان ۲- ظرف مڪان ۳- ظرف ڏيهز ۴- ظرف لهي.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

زمان:

تار ٿيندا آهن.

(۱) مکيہ زمان- ٽي هن ۱- ماضي ۲- حاآل ۳- مستقبل.

(۲) **کل زمان**- کل زمان چوڏهن آهن:- ۱- زمان ماضي سٽ ۲- زمان حال چار ۳- زمان مستقبل پ ۴- زمان مضارع هڪ.

(۱) **زمان ماضي**:- ۱- ماضي مطلق (لکيو) ۲- زمان ماضي قريب (لکيو آهي) ۳- زمان ماضي بعيد (لکيو هو) ۴- زمان ماضي مٽڪي (لکيو هوندو) ۵- زمان ماضي استمراري (لکيو لي ها لکيو ٿي) ۶- زمان ماضي مدامي (لکندو هو) ۷- زمان ماضي شرطيہ (لکي ها).

۲- **زمان حال**:- ۱- زمان حال (لکيٿو) ۲- زمان حال استمراري لکي ٿيو) ۳- زمان حال مدامي (لکندو آهي) ۴- زمان حال متڪي (لکندو هوندو).

(۳) **زمان مستقبل**:- ۱- زمان مستقبل (لکندو) ۲- زمان مستقبل استمراري (لکندو ٿيو).

(۴) **زمان مضارع**:- ۱- زمان مضارع (لکي) نوٽ- مثال هميشہ واحد غائب مذکر ۾ ڏجي.

(۳) **زمان جا مان جڙندا آهن**:- ۱- اسر عالم مان ۲- اسر مفعول مان ۽ ۳- مضارع مان ڏار

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(۱) اسم حاليه مان ٺهندڙ زمان :- ڪل پنج زمان ۱- زمان مستقبل (هي خود اسم حاليه جوڙ و آهي- اسم حاليه امر واحد جي ٻنيان "ندو" يا "يندو" ڪڍڻ سان ٺهيندو) ۲- زمان مستقبل استمراري ۳- زمان حال مدامي ۴- زمان ماضي مدامي ۵ زمان حال مشڪي.

(۲) اسم مفعول مان ٺهندڙ زمان :- ڪل پنج زمان ۱- زمان ماضي مطلق (هي خود اسم مفعول جوڙو آهي. اسم مفعول، امر واحد جي ٻنيان "يو" يا "يل" ڪڍڻ سان ٺهيندو) ۲. زمان ماضي قريب ۳ زمان ماضي بعيد ۴- زمان ماضي متشڪي ۵- زمان ماضي استمراري.

زمان مضارع - امر واحد جي ٻنيان "آن" يا "يان" ڪڍڻ سان ٺهيندو. مضارع معني ۾ ايوار يا شريڪ. هن مان زمان حال خواه زمان مستقبل، بنهي جي معني نڪرندي.

مضارع مان ٺهندڙ زمان - ڪل ٽي ۱- زمان حال ۲- زمان ماضي شرطيه ۳- زمان حال استمراري.

(۴) وڌيڪ سمجهاڻيون :- [۱] اسم مصدر مصدر معني صادر ٿين يا نڪرڻ جي جاءِ. سڀني فعل هن مان نڪرن ٿا.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(۲) مصدر کي اسم جوڙڻ جو سبب :- اچڻ، وڃڻ، هارڻ، وغيره سيڪڙي مصدرون کان جا نالا آهن.

(۳) امر واحد :- هي ۽ ڪم منت يا لجاريءَ جي معنيٰ ظاهر ڪرڻ. (مثال اڻ، وڃ وغيره)

(۴) امر حال- امر واحد جو ٻيو نالو آهي امر حال. جاکاڙ ڏيءَ هلندڙ وقت جي معنيٰ ظاهر ڪرڻ.

۵) امر استقبال يا امر ڏيارڻو- هيءَ ايندڙ وقت جي معنيٰ ظاهر ڪرڻ. (مثال- وڙهج، وڃج، وغيره.

(۶) اسم فاعل- امر واحد جي ڀڃيان "ندڙ" يا "يندڙ" ڳنڍ سان ٺهڻ. هيءَ وقتي صفت جو ۽ وقتي اسم جو ڪم ڪرڻ. (مثال- ڊوڙندڙ، ڪاريندڙ، وغيره)

(۷) اسم حاليه ۽ اسم فاعل ۾ تفاوت- تفاوت تمام ٿورو آهي. اسم حاليه امر واحد جي ڀڃيان "يندو" يا ندو ۽ اسم فاعل "يندڙ" يا "ندڙ" ڳنڍ سان ٺهڻ- ۶- اسم حاليه مان زمان جڙن ٿا، مگر اسم فعل مان ڪوبه زمان ڪونه ٿو جڙي.

نوٽ- "امر واحد" کي "امر" به سڏيندا آهن.

ڪردنت.

(۱) ڪردنت- اهڙيون فعل جون صورتون جي

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪر هميشہ اسم يا صفت ڪنڌون. اهڙين فعل جي صورتن کي ڪردنت چوڻيون، هنکي انگريزيءَ ۾ پارٽيسيپل Partioiple چوڇياو. ڪردنت ڪل چار آهن :-

۱- اسم حاليہ يا ورتمان ڪردنت ۲- اسم مفعول يا پوٽ ڪردنت ۳- اسم استقبال يا پوشيہ ڪردنت ۴- ماضي معطوفي يا هورط ڪردنت.

پريوگ

(۱) پريوگ معنيٰ- پريوگ (سنسڪرت) معنيٰ ميلاپ جڙيءَ طرح فعل جو فاعل يا مفعول سان ميلاپ ٿئي ٿو. ٿڙيءَ طرح سان ئي پريوگن جا جدا جدا نالا آهن.

ڪل پريوگ :- ڪل پريوگ ٽي آهن :-

(۱) ڪرتري پريوگ- اهو هميشہ ڪرتريہ پريوگ ۾ چوڻيندو جو فاعل سان عدد، جنس ۽ ضمير ۾ مڃيندو. (ڪرتري معنيٰ فاعل ۽ پراوگ معنيٰ ميلاپ. يعنيٰ فعل جو فاعل سان ميلاپ)

ياد رکو- ۱- فعل لازمي ۲- فعل متعدي مجهول ۳- اهو فعل متعدي معروف، جنهنجا زمان اسم مفعول سان ٺتا آهن. هميشہ ڪرتري پريوگ ۾ آهن.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(۲) **ڪرمڻي پريوگ** ۔ اهو فعل هميشه ڪرمڻي پريوگ ۾ آهي، جو فعل عدد ۽ جنس ۾ مفعول سان منڍيندو (ڪرم معني مفعول)

ياد رکو- جڏهن فعل متعدي معروف جا اسم مفعول مان جڙيل زمان جملي ۾ ڪم ايندا. تڏهن ئي فعل کي ڪرمڻي پريوگ ۾ چئبو. جيڪڏهن اهي زمان اسم مفعول مان جڙيل نه هوندا تہ اهڙي فعل کي ڪرمڻي پريوگ ۾ هرگز نہ چئبو. مگر ان کي ڪرتري پريوگ ۾ چئبو. چاڪاڻ تہ اهڙي حالت ۾ فعل عدد، جنس ۽ ضمير ۾ فاعل منڍيندو ۽ نہ مفعول سان.

۳- **پاوي پريوگ** ۔ اهو فعل هميشه پاوي پريوگ ۾ آهي، جو عدد جنس ۽ ضمير ۾ نڪي فاعل سان منڍي ۽ نڪي مفعول سان. (پاوي معني نراڻ)

ياد رکو- فعل کي پاوي پريوگ ۾ تڏهن چئبو جڏهن فعل متعدي معروف، اسم مفعول مان ٺهيل زمان ۾ هجي ۽ مفعول جي هنڌان لفظ "کي" جملي ۾ ڪم آڻيل هجي. جيڪڏهن مفعول جي هنڌان "کي" لفظ نہ هوندو تہ اهڙي فعل کي ڪرمڻي پريوگ ۾ چئبو.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ترڪيب جو نمونو.

۱- اسم جي ترڪيب- جملو- (مار ڪري ڇوڙاري ماڻ لڳي ويئي. "مار" اسم جي ترڪيب ڪريو)

مار- اسم ذات جنس مولث، عدد واحد حالت جري، چاڪاڻ ته، "ڪري" حرف جو پٺيان آهي.

ضمير جي ترڪيب- جملو- ڪنهن ساڻس "ڀاڻ ڀيڻ" ڪئي. (ڪنهن ضمير جي ترڪيب ڪريو)

ڪنهن- ضمير استفهام، جنس مذڪر، عدد واحد حالت فاعلي، فاعل آهي "ڪئي" فعل جو.

(۳) صفت جي ترڪيب- جملو- ڇوڙو رنگ رليءَ جو ٿوڙي ڇوت جوان. (ڇوڙو، ٿوڙي، لفظن جي ترڪيب ڪريو)

ڇوڙو- ضميري صفت، سندس موصوف آهي "رنگ".

ٿوڙي ضميري صفت، سندس موصوف آهي "ڇوت".

(۴) فعل جي ترڪيب- جملو- ٻيو جو وڃڻ ڏاڍو سخت آهي، "آهي" فعل جي ترڪيب ڪريو)

آهي- فعل لازمي اٽڪورو يي قاعدي، ڪرتري

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هريوگ-، زمان حال، جنس، مذڪر، عدد واحد، ضمير غائب، سندس فاعل "وڻ" ۽ سندس ٻوراڻو "سڪت"

(٥) ظرف جي ترڪيب- جملو- ٽنڊيڙ جا پڙهيل ڪين هو ("ڪين" جي ترڪيب ڪريو)

ڪين= ظرف نفي، لڪيٽو "هو" فعل سان.

(٦) مصدر جي ترڪيب- جملو- ڪرڻ ۾ رلڻ مان نقصان آهي. (رلڻ لفظ جي ترڪيب ڪريو).

رلڻ= اسم مصدر، حالت جري چاڪاڻ ۾ ٻڌيان "مان" حرف جر آهي.

(٧) امر جي ترڪيب- جملو- هٿيڙ ويهه ("ويهه" لفظ جي ترڪيب ڪريو)

ويهه- فعل لازمي ۽ قاعدي، ڪرڻي ٻه ڪ- امر حال، جنس مذڪر يا مونث، عدد واحد ضمير حاضر سندس فاعل "تون" ڀڳو.

(٨) اسم حاليه جي ترڪيب- جملو- ٻوڙي ڏاڻ ۾ تو کي ڪرڻ ڪائيندي ڏٺو ("ڪائيندي" جي ترڪيب ڪريو)

ڪائيندي- اسم حاليه، فعل متعدي ۾ مان اچڻ جنس مذڪر، عدد واحد، حالت مفعولي، مفعول فعل "ڏٺو" جو سندس مفعول "ڪرڻ".

(٩) ماضي معطوفي جي ترڪيب- جملو- ٻاڙو ڏاڻ،

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بسکوٽ کائي بازار ويو ("کائي" جي ترڪيب ڪريو).

کائي - ماضي معطوفي، فعل متعديءَ مان ٺهيل سندس مفعول "بسکوٽ".

(۱۰) حرف جر جي ترڪيب جملو - مبارڪ خان کالسواءِ هيڏيءَ مهل ٻيو مسجد شريف ۾ ڪير هوندو؟ (کالسواءِ لفظ جي ترڪيب ڪريو).

کالسواءِ - حرف جر، لڳيتو "مبارڪ خان" اسم سان.

(۱۱) حرف جملا جي ترڪيب - جملو- آءُ ڇو سوءِ صبح سان ويا آهن، ته اڄ ورڻا نه آهن؛ ائين ڪندا ته ٻنهنجي ڪار ۾ ڪي ڏيکارڻ ڏيندا (ڇو، ته، ته. لفظن جي ترڪيب ڪريو)

ڇو، ته، ته - حرف جملا ڳنڍيندڙ تي، لفظ ۽ جملن ڪي.

(۱۲) حرف ندا جي ترڪيب - جملو- هاءِ هاءِ! مون وارو ڪير مري ويو. ("هاءِ هاءِ!" لفظن جي ترڪيب ڪريو).

هاءِ هاءِ - حرف ندا آهن.

جملن جا قسم.

(۱) جملن جا قسم - جملا ٽن قسمن جا آهن:-

(۱) معزز جملو- اهو جملو جنهن ۾ فقط مبتدا ۽ خبر هجي.

مثال - ۱- هرڻ ٻڌن ٿا. ۲- ڇوڪرا اڄ ڪ-

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(۲) مرتب جملو- هن ۾ هڪ مکيہ جملو هوندو آهي ۽ ٻيا جملا انهيءَ تي مدار رکندڙ هوندا آهن.

مثال- ا- ٻيرو، جو ڪالهہ احمد کي ڪڍيو، تنهن جيو تہ سندس ناءُ، جو اڄي مزدور خاص ڀ ڪاڏل وڪڻندو هو، سو اڇي لکتو آهي.

(۳) مرڪب جملو- اهو جملو جنهن ۾ ٻہ يا ڀين کان وڌيڪ مستقل جملا يا فقرا هجن ۽ اهي هڪ ٻئي تي مدار رکندڙ نہ هجن، مگر کنهن حرف عطف يا کنهن حرف جملي وغيرہ سان ملايل هجن.

مثال- ڏر سڀ بوريزن ۾ چاچرو وڏو شهر آهي، ۽ سنڌي وسندڙ شهر آهي.

جملن جو ڇيد.

(۱) وصف- جملي کي سندس پاڻن ۾ ورهائڻ يا ڪوس ڇني سندس پاڻا ڌار ڌار ڪرڻ يعني فاعل ۽ خبر جدا ڪرڻ، تنهن کي ڇڪجي جملي جو ڇيد. (ڇيد جي معني آهي ڇڪڻ)

(ڇيد کي عربيءَ ۾ ڇڪو آهي تفريق)

مثال- هيٺين جملن جو ڇيد ڪريو:-

۱- ڪوان جا ڪوسڙو ڇوڪر، سڀي حاضري ڏيندڙ شاگردن کي برغلائيندا.

۲- سڄاڻيہ کي سڀ زور ڏين ٿا.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اشتقاق.

(۱) عربي لفظ جو اشتقاق ڪوڙڻ، ملهل لفظ مان ي، ت، س، م، ن، و، الف. (يتسمنوا) اکر ڪڍي ڇڏڻ سان ته اکرو اشتقاق ملندو- مثال حفاظت مان حفظ، تقدير مان قدر، وغيره.

عربي لفظ سچاڻڻ- جنهن لفظ ۾ هيٺين اکرن مان هڪڙو يا وڌيڪ اکر هجن ته اهو عربي لفظ مجموعو ۽ سندس اشتقاق متين ريت ٿيندو. ش، ج، ص، ض، ط، ظ، ع، ۽ ق.

(۲) پارسي لفظن جي اشتقاق ڪڍڻ جو نمونو-مثال:-

لرزش	مان	لرزيدن
مهمان نواز	مان	مهمان نواختن

(۳) سنسڪرت لفظن جو اشتقاق ڪوڙڻ- مثال

ڏاتار	مان	داتا
رڇون	مان	رڇڪ

اصطلاح ۽ پڌاڪا.

(۱) اصطلاح- جڏهن ڪوئي به رواج موجب ڪنهن لفظ جي مقرر معنيٰ کي ڇڏي، بي ڪا نئين معنيٰ واڇي ته اها نئين ورتل معنيٰ آهي اصطلاح.

مثال- ۱- ڪاوهي ماڻهن سان ملهي ملڻ ۲- ڇه ڪي ڏيڻا ڇڏڻ.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(۶) ٻاڪو- ڪو، سولو جملو يا معني ڀريل ٽڪو، جنهنکي سڀکو ماڻهو ٻڌڻ ۽ ڳالهه ٻوڌڻ سان مثال طور ٽوڪائي ٺوڪائي ڪم آڻي سگهي.

مثال- اڏي اڳيان رئو، اڪيون ڏکوئو ۽- ڪائي ڪچڻي، اولڙا طماق، وغيره.

ٻيڪ جون نشانيون

(۱) ٻيڪ جي نشانين جي ضرورت:-

(۱) ڏنل جملي مان ٻورو مطلب نڪرڻو (۲) ٻورين جاين تي نشانين ڪم ڏ آڻڻ ڪري اڌورو يا ڪل بيدا ڪندڙ مطلب نڪرڻو.

(۲) نشانيون:- (۱) ٻورو دم (۰) (۲) سوال جي نشاني (؟)، (۳) حرف ندا جي نشاني (!) (۴) ڏورو دم (،) (۵) اڌ دم جي نشاني (؛) (۶) دم جي نشاني (:) ۷- واڪ جون نشانيون (" ") ۷- ڏڪيون ليڪون ( ).

نوٽ:- اڳين ڪ سڌو ڪهڙي ڏ ٻيڪ جي نشانين جي ڪم آڻڻ جا جيڪي قاعدا قانون اڪثري جدا جدا ڪرامر جي ڪتابن ۾ هوندا آهن، سي هڙو ٻرو مقرر سمجهي ڪنڌي ڪٽي ٻڌ جن ۾ ڏ اهي نشانيون ڪهڙو ڪري سڀکو ڏکندڙ ٻوڌڻ خيال موجب ڪم آڻيندو آهي.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جملي جي وچ ڪورو ترسط لاءِ ڏورو دم، ان کان زياده ترسط لاءِ اڌ دم يا دم، ان کان به زياده ترسط لاءِ پورو دم ڏيڻي جملو ختم ڪجي.

شعرن جو وزن ۽ تقطيع

۱- **تقطيع**- علم عروض جي اصطلاح ۾ تقطيع- شعر جي لفظن کي ٽڪر ٽڪر ڪري ڪنهن بحر جي مقرر ڪيل تڪن سان ٻوڪائي ڏسڻ جي ڪوشش کي چئجيٽو. (قطع- ويڙهڻ يا ٽڪر ٽڪر ڪرڻ)

۲- وزن- وزن معنيءَ تور يا ماپ.

نوٽ- ڪوبه شعر، وزن کانسواءِ شعر نه سڏبو.

۳- شعر جا وزن- شعر جا وزن به آهن:-

۱- آواز جو وزن ۲- لفظن جي مقدار جو وزن.

۴. شعر کي آواز جي وزن ۾ پورو چڪو تڏهن چئبو جڏهن اهو شعر مقرر ڪيل سرن ۾ پوري طرح ڪائڻ ۾ اچي سگهندو.

۵- شاه عبداللطيف رحمت الله عليه ۽ سامي صاحب جو شعر- هنن شاعرن جو شعر ڪجه موزون آهي، ڇاڪاڻ ته هيٽوليڪ منڊن آواز جو وزن پورو آهي، مگر لفظن جي مقدار جو وزن مڃڻ پورو نه آهي.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

نوٽ- مٿين بندي صاحبن جي چيل شعر مان
ڪي به سٽون بحر کولط ۽ تقطيع ڪرط لاءِ ملن
تہ هڪدم جواب ڏجي تہ، "سوال واري بيت جو
وزن غير موزون آهي، تنهنڪري سندس تقطيع ڪي
ڪاڏ سگهندي".

٦- ڪهڙو شعر غلط ليکبو، جنهن شعر جي منڌ
واري٤ سٽ سان، ڪاڏ سٽ لفظن جي مقدار جي
وزن ۽ نهڪي ٿهڪي نہ اچي.

٧- ساڳئي بيت يا سلوڪ جي هڪ سٽ ۽ ڪوٽ
لفظ ۽ بي٤ سٽ ۽ ٿورا اچي وڃن تہ ٻوءِ اهي سٽون
مقرر ڪيل سرن ۽ ڪيڏن ڳائي سگهبون:- ١- ڳائط
۽ آواز جي لڳڻي ۽ ڇوٽي ڪرط سان ٢- آرز جي
ڪاهط ۽ چاڙهط سان.

٨- شعر جي مقدار کي تورط جا ماپا:- فاعلاتن،
مفاعيلن ۽ فعولن، وغيره.

٩- بحر ۽ رڪن- ڪنهن به شعر جي منڌ وارين
سٽن ۽ سڀڻي ڪم آيل ماپا، تن کي ڪڏي ڇڏجي
بحر ۽ هر هڪ ماپي کي ڏار ڏار ڇڏجي رڪن.

١٠- سنڌي٤ ٻولي ۽ ڪل ڪم ايندڙ بحر.
ڪل ڏي بحر:-
١- بحر هزج- جنهن جا "مفاعيلن" وارا رڪن هجن
٢- بحر رمل- جنهن جا "فاعلاتن" تالي وارا
رڪن هجن.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

۳- بحر تقارب- جنهن جا "فعولن" نالي وارا رڪن هجن.

۴- بحر مضارع- جنهن جا "مفاعلين، فاعلاتن" نالي وارا رڪن هجن.

۱۱- لفظن جون سمجهاڻيون:-

۱- مثمن- اٺ رڪن وارو (منڊي وارين ٻن سٽن جا).

۲- مسدس = ڇهن ۽ ۽ (۽ ۽)

۳- سالم- اهو بحر جنهن جو هڪڙن رڪن سلامت هجي.

۴- مقصور اهو بحر، جنهن جي هڪڙن رڪن جو هڪڙن اکر گهٽايل هجي.

۵- محذوف- اهو بحر، جنهن جي پڇاڙيءَ واري رڪن جا ٻه اکر گهٽايل هجن.

نوٽ- ۱ بحر تقارب، ڇهن رڪنن (مسدس) وارو ڪڏهن به نه ٿيندو آهي.

۲- بحر مضارع کانسواءِ ٻيا ٻئي سنڌي ستين ڪتاب ۾ ڇهل شعرن ۾ ڏار ڏار ڪم آيل آهن.

هدايتون

۱- تقطيع ۾ آهي اکر، جيئن جن جا اڇا ظاهر

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هجن. اهي اکر شمار نه ڪجن، جن جا اچار ظاهر هجن.
مثال- نڌوڻي ("ي" جيتوڻيڪ لکيل آهي مگر شمار نه ڪبي).

۲- شد واري اکر بجاءِ ٻه اکر سمجهبا.

۳- الف، و، ي، هه- اچارن ۾ نه اچن تہ شمار نه ڪجن.

۴- حروف علت (الف، و، ي،) هي ڪمائڻ يعني تقطيع ۾ شمار نه ڪرڻ جي اجازت آهي.

۵- نون غنه (غنه = بي آواز) تقطيع ڪرڻ ۾ هن خيال ۾ نه آڻجي. (مثال- متان = متا، وغيرہ).

اشارا.

۱- تقطيع هميشه آواز جي مدد سان ڪبي آهي. آواز ٻن قسمن جا آهن:- (۱) ڏکا آواز آ، او، اِي، اي، آو، آئو، آي (سنسڪرت ۾ ڏکڻ آوازن کي "ڏيرگ" چئبو آهي.

(۲) نڌڻا آواز:- اَ، اِ، اُ، (نڌڻن آوازن کي سنسڪرت ۾ "ڪکهو" چئبو آهي).

۲- ٻه نڌڻا آواز برابر هڪ وڏو آواز (مثال "ڪن = ڪ ۽ ن).

نوٽ- ٻن نڌڻن آوازن کي ڪڏي هڪ وڏو

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آواز چڱي يا نہ۔ اها ڪاوڪ حالتن تي مدار رکيندي۔

نشانيون۔

( ) وڏي آواز جي نشاني — —
( ) ننڍي آواز جي نشاني ∧

ڏاکا۔

(۱) بحر ڪوڙ: هڪڙيون يا ستون وري وري پڙهجن۔ سندن رکن ڏسو۔ جيڪڏهن "مفاعيلن" وارا آهن تہ "بحر هزج" آهي؛ جيڪڏهن رکن "فاعلاتن" وارا آهن تہ "بحر رمل" نوٽ ڪريو۔ وغيرہ۔

۲۔ رکنن جو تعداد ڪوڙ۔ ڇهي ستن ۾ جيڪڏهن ٻاڻ رکن آهن تہ "مثمن" جي ڇهن رکن آهن تہ "مسدس" نوٽ ڪريو۔

۳۔ رکن کيتري قدر سالم آهن:۔ جيڪڏهن ڇهي ستن جا سڀئي رکن پورا آهن تہ "سالم" ٻوڌين رکن جو ڏيڻ اکر ڪوٽايل آهي تہ "مقصور" ۽ جيڪڏهن ٻوڌين رکن جا ٻہ اکر ڪوٽايل آهن تہ "محذوف" نوٽ ڪريو۔

هس! هاڻي ڪتاب کولي ڏاڪا مشق شروع ڪريو۔

۱۔ شاه عبداللطيف رحمت الله عليه ۽ سامي صاحب

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جو ڪوبه بيت ملي ته هڪدم جواب ڏجي ته "هن بيت جو وزن فعر موزون آهي. سندس تقطيع کائن ڏي سکھندي".

۲- غزل ديوان کل- پاڻو ٻڌريون "سخن کي جنھن جي سچ نه آهي "ڪانوني" "ماڻي" ۽ ڪري جب جيب" تاءِ.

مفاعيلن	مفاعيلن	مفاعيلن	مفاعيلن
سخن کي جنھن	جي سچ نه آهي	وڃائي وا	سڪيو لب لب
ڏوئي ۽ نا	هڪ داڻو	ڏنيو بيٺو	ڏڻي ڏب ڏب

سوال واري غزل جو بحر هزج مثمن سالم آهي ۽ سندس تقطيع مثمن ريت آهي.

نوٽ- (سڄي بيت کي ٽڪر ٽڪر ڪري اڏي ريت خالن ۽ وڌائي تقطيع کي ختم ڪجي).

۳- ساڳي غزل جو ٻيو پاڻو "وبط ٽنھنجو مونکي ڊيڄ" کاڌلي "لي منھنجي آهي ڏيڄ" تاءِ.

سوال وري غزل جو بحر رمل مثمن مقصور آهي

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

۽ سندس تقطيع هيٺين رانءَ آهي:-

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلات
وٺ ٽنهنجو	مو لڪي دلبر	لهو منو ما	کي جي ميٺ
ٻين جي شا	باس کان تنهن	جي وڻي مون	هيٺ قيمت

اهڙيءَ ريت سڄي غزل جي تقطيع ختم ڪجي.

نوٽ- هاڻي ڪن بيتن ۾ بحر ٻڌائڻ لاءِ تقطيع ساڳيءَ ريت هلائڻ ڪجي.

۱- ساڳي غزل جو ٽيون پاڳو- "ڇوڙ مڪڙي" کاڌوئي "ڦاس نهنجي ساڻ وڃ" تاءِ. بحر رمل مسدس محذوف.

۲- غزل مسڪين- "عمر لانبي ۽ لوڻ کاڌوئي "وڏن جا وٽ وڃائيندس" تاءِ- بحر هرج مثمن سالم.

۳- ديوان قاسم- مان غزل. پاڳو ٻهريون "اڄ مروت ۽ وفا" کاڌوئي "ڇاه جس جا ڇون ٿا، منجهه آدمن آهي الف" تاءِ- بحر رمل مثمن محذوف-

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

۴- ساڳئي غزل جو ٻيو پاڻو "رکي ريب دل" کان وٺي "بيت دل تي بناء" تاءِ. بحر تقارب مثمن مقصور.

نوٽ ۱- "بحر تقارب" جو ٻيو نالو "بحر متقارب" آهي.

۲- سنڌي ۾ کل چار بحر مڪمل اچن ٿا جن بابت اڳيئي ذڪر ڪيو ويو آهي. انهن جڏن بحرن سان بحر مضارع کانسواءِ ٻيا ٻيئي بحر سنڌي ستين ڪتاب ۾ ڪم آيل آهن.

۳- بحر مضارع جا رڪن- مفاعيلن، فاعلاتن ۽ مفاعيلن، فاعلاتن.

انهن کي سنڌيءَ ۾ چانگي هيٺين ريت ڪري لکيو آهي.

مفعول، فاعلات، مفاعيلن، فاعلن.

بحر مضارع جا مثال:

۱- تنها ۽ مستقل ٻي کوڙجي ڪرڻ حڪومت هارون ع ۽ موسيٰ ع وانگي ڪڏ ڇا ڪبي نبرت.

(بحر مضارع سالم- مفعول، فاعلاتن، مفعولن ۽ فاعلاتن.

۲- ٻڍڙو ٻه اي ٻوي لو ڇڪو احتياج وقت مرڻ ٻي حلال لڳي تن ڏينهن کانپوءِ.

(بحر مضارع (احزب) مفعول، فاعلات ۽ مفاعيلن، فاعلن.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

حاجي احمد حاجي اسماعيل
لاءِ گڏيل لٿو ورڪس رسالي روڊ حيدرآباد ۾ ڇپو
۽ آر- ايڇ- احمد برادرس بوڪسيلرس ڇپائي
شاهي بازار حيدرآباد مان ٻدرو ڪيو.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner